

MAVLONO LUTFIY TUYUQLARIDA SO'Z SAN'ATI VA TAJNIS

Normatova Lobar Dilshod qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mavlono Lutfiyning o'zbek mumtoz adabiyotidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Shoirning lirik merosi, xususan, tuyuq janridagi asarlari tahlil qilinadi. "Yo qila", "Bandamen", "Yoshini" tuyuqlari misolida tajnis san'ati va badiiy ifoda vositalari izohlanadi. Shuningdek, tuyuq janrining o'ziga xos xususiyatlari va uning turkiy adabiyotdagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Mavlono Lutfiy, tuyuq, tajnis, mumtoz adabiyot, lirik janr, badiiy san'at, o'zbek adabiyoti.

Annotation: This article examines the role and significance of Mavlono Lutfiy in Uzbek classical literature. It analyzes the poet's lyrical heritage, particularly the tuyuk genre. Using the examples of "Yo qila," "Bandamen," and "Yoshini," the study explains the use of tajnis (paronomasia) and artistic expressive devices. The specific features of the tuyuk genre and its place in Turkic literature are also highlighted.

Keywords: Mavlono Lutfiy, tuyuk, tajnis, classical literature, lyrical genre, poetic devices, Uzbek literature.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение Мавлоно Лутфи в узбекской классической литературе. Анализируется лирическое наследие поэта, особенно жанр туюк. На примере туюков «Yo qila», «Bandamen», «Yoshini» раскрываются особенности таджниса и художественных средств выразительности. Также освещаются характерные черты жанра туюк и его место в тюркской литературе.

Ключевые слова: Мавлоно Лутфи, туюк, таджнис, классическая литература, лирический жанр, художественные средства, узбекская литература.

Lutfiy — XV asr ikkinchi yarmigacha bo'lgan o'zbek adabiyotining eng mashhur lirik shoiri. Shuning uchun ham zamonasining ahli adabi va ahli fuzalosi uni «malik ul-kalom», ya'ni «so'z podshosi» deb e'zozlagan. Manbalarda taxallusi oldidan «ulug' ustod» ma'nosidagi «Mavlono» sifatining qo'shib tilga olinishi ham shundan. Obro'yi va shuhrati shu darajaga yetgan ediki, Alisher Navoiy uni o'zining ustozlaridan biri deb biladi. Buni shoirlar haqidagi «Majolis un-nafois» tazkirasidagi shu ulug' shoir haqida aytilgan quyidagi iliq so'zlar ham

isbotlaydi: «Mavlono Lutfiy o‘z zamonasining malik ul-kalomi erdi, forsiy va turkiyda naziri yo‘q erdi va turkcha devoni mashhurdir». Mavlona Lutfiy haqida mumtoz adabiyotda ham, hozirgi kun adabiyotida ham iliq fikrlar berilgan. Lutfiy lirikasi g‘azal, ruboiy, tuyuq, muxammas, musaddas, fard va boshqa janrlarga juda boy sanaladi. Yuqorida sanab o‘tilgan janrlar orasida tuyuq janri alohida mavqega ega. Mumtoz adabiyotda tuyuq janri 4 misradan iborat bo‘lishi kerak. Tuyuq ham ruboiylar kabi a-a-a-a yoki a-a-b-a tarzida qofiyalanadi. Tuyuqda qofiyaga olingan so‘zlar tajnisli bo‘lishi kerak, ya’ni omonim yoki shakldosh so‘zlar turkumidan tashkil topgan bo‘lishi lozim. Tuyuq janri sof turkiy lirik janr sanaladi. Bu janrda mumtoz adabiyotimizda Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Atoiy, Sakkokiy va boshqa shoirlarimiz sermahsul ijod qilishgan. Quyida Mavlono Lutfiyning “Yo qila”, “Yoshini”, “Bandamen” tuyuqlarining tahlilini ko‘rib chiqamiz.

Yo qila

Qomatimni necha qoshing yo qila,

Necha hajr o‘ti jonimda yoqila.

G‘amza birla to‘kti qonim ul sanam,

To hinotek qon elina yoqila.

Ushbu tuyuqda “yo qila” so‘zlari orqali tajnis san’ati hosil qilingan. Lirik qahramon qomatimni necha yoshing yoy qiladi, ya’ni bukadi, egiltiradi demoqda. Jonimda necha hajr o‘ti yoqiladi. G‘amza (ko‘z qoqish) bilan u sanam qonimni to‘kdi, endi xinodek qon qo‘liga surtiladi. Bu yerda shoir qon bilan hino (xina) rangi o‘rtasidagi o‘xshashlikdan ustalik bilan foydalangan.

Bandamen

Men sening ishqingdin, ey dil, bandamen,

Vah, qachon eytkayman ul dilbanda men.

Bevafolarg‘a meni qilding asir,

Sen menga sultonsan, ey dil, bandamen.

Ushbu tuyuqning tajnisi — “dil bandamen” so‘zlari. Birinchi misrada “dil bandamen” — yurak, bandaman. Ikkinchi misrada “dilbanda men” — dilbandga men. To‘rtinchi misrada “dil, banda men” — yurak, qulman.

Yoshini

Garchi qurutmas ko‘zumning yoshini,

Haq uzun qilsun ul oyning yoshini.

Yig'lama ko'p, bu vujuding ishq o'ti,

Ne qurug'in qo'yg'usi, ne yoshini.

Ushbu tuyuqning tajnisi sifatida “yoshini” so'zi keltirilgan. Birinchi baytda “ko'zumning yoshini” — ko'z yoshini deyilmoqda. Ikkinchi baytda “oyning yoshini” — umrini, uchinchi baytda esa “ne qurug'ini qo'yadi, ne yoshini” — na ho'lini, na qurug'ini kabi ifodalanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Mavlono Lutfiy o'zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandalardan biri bo'lib, uning lirik merosi o'zining badiiy mukammalligi va mazmunan boyligi bilan ajralib turadi. Shoir tuyuq janrida ham yuksak mahorat ko'rsatib, tajnis san'atidan unumli foydalangan. “Yo qila”, “Bandamen”, “Yoshini” kabi tuyuqlari orqali u so'z o'yinlari, ko'p ma'nolilik va nozik badiiy ifoda vositalarini mahorat bilan qo'llaganini ko'rish mumkin.

Shuningdek, Lutfiy ijodi keyingi davr o'zbek adabiyotiga, xususan, Alisher Navoiy kabi ulug' shoirlar ijodiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Uning asarlari nafaqat o'z davrida, balki bugungi kunda ham adabiy-estetik ahamiyatini saqlab qolmoqda. Shu bois Mavlono Lutfiy merosini o'rganish va targ'ib etish o'zbek adabiyotshunosligining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. Majolis un-nafois. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
2. Mavlono Lutfiy. Devon. – Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Abdurahmonov G'. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
4. Qayumov A. Qadimgi turkiy adabiyot. – Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Hayitmetov A. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
6. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.